

Magyar Vivien

ANGELINA JOLIE MISSZIÓFILMJEI*Hogyan lehet emberbarát
egy hollywoodi világsztár?*

Angelina Jolie napjaink egyik legismertebb színésznője, és talán az egyetlen A listás hollywoodi filmsztár, aki nem a filmszerepeiről híres. Még emlékszünk néhány ikonikus karakterre, melyeket lassan két évtizede tartó karrierje során magára öltött – a *Tomb Raider* Lara Croftja azonban ma már csak egy halvány és egyre halványuló árnyalata a Jolie-perszónának. Ami mégis a figyelem középpontjában tartja a színésznőt, az magánélete és közéleti megjelenései. A média készségesen naplót folytat Jolie életének minden mozzanatáról, és gondoskodik arról, hogy a botrányéhes fogyasztók folyamatosan követhessék családi drámáinak alakulását.

A szappanoperákat is megszégyenítő magánéleti performanszok mellett a sajtó másik kedvelt témája Jolie humanitárius munkája, vagyis azok az erősen mediatizált jó cselekedetek, amelyeket a világ válságövezeteiben tett látogatásai során visz véghez. Angelina Jolie az utóbbi közel két évtizedben az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) jószolgálati nagyköveteként, majd 2012-től különmegbízottjaként csaknem hatvan humanitárius misszióban vett részt,¹ és számos fontos nemzetközi fórumon szólalt fel a menekültek érdekében. Az ENSZ-hez kapcsolódó terepmunkái és diplomáciai feladatai mellett adományaival és képviselőtelével világszerte hozzájárult olyan ügyek előremozdításához, amelyek a konzerváció és a közösségépítés, a gyermekegészségügy és -oktatás, valamint az emberi jogok és a nők jogainak kérdéskörébe tartoznak. Bár sokak szemében Jolie maga a Messiás² és a jóságos Földanya,³ a magánéletéhez hasonlóan a közéleti jelenléte és aktivizmusa is ellentmondásos visszhangot ébresztett: a körülötte kialakuló viták újra és újra fellobbantják médiaimidzsének lángját.

1 Lásd <http://www.unhcr.org/541ad18c9.html>.

2 Tom JUNOD, *Angelina Jolie Dies for Our Sins*, Esquire 2010. július 20., <https://www.esquire.com/entertainment/interviews/a3136/angelina-jolie-interview-pics-0707>.

3 Kim Easton SMITH, *Awesome Angelina: Jolie's Journey from Wild Child to Earth Mother*, Yahoo Style 2014. június 4., <https://uk.style.yahoo.com/blogs/icymi/angelina-jolie-s-transformation-from-wild-child-to-earth-mother-123727960.html?guccounter=1>.

A következő írás Angelina Jolie munkásságának egy, sajnálatos módon, kevésbé tárgyalt mozzanatára kívánja irányítani a reflektorfényt: a még csak hét éve tartó, de már négy alkotással büszkélkedő filmrendezői életművére. Ahogy egy világszerte ismert szupersztár életének minden vonulata, Jolie ébredező rendezői karrierje is számos különböző véleményt és megszólalást inspirált. A kritikusoktól kapott hideget, meleget és langyosat. Munkásságának legérdekesebb aspektusa az a misszió jellegű filmkészítés, amelyet Jolie magára vállalt, és amely szoros kapcsolatban áll a válságzónákba tett látogatásaival és humanitárius munkájával. A későbbiekben részletesen elemezzük legelső és legutóbbi filmjét, a 2011-ben készült, Boszniában játszódó *A vér és méz földjéért*, illetve a 2017-es *First They Killed My Father* [Először az apámat ölték meg], amely Kambodzsa történelmének egy szeletét mutatja be.

Jolie hollywoodi celebritás státuszának hála, minden egyes, a fejlődő országokkal és válságzónákkal kapcsolatos kommentárja azonnal kész jelentésgyárrá válik. Ez fokozottan igaz a széles körben terjesztett nagyjátékfilmekre, amelyek sokkal többet képviselnek Jolie személyes álláspontjánál. Amennyiben a filmeket a reprezentáció szempontjából vizsgáljuk, értelmezhetjük őket úgy, mint a posztkoloniális világ központi problémájáról, a Nyugat és a világ többi részének hierarchikus viszonyáról szóló narratívák. Az alábbiakban arra derítünk fényt, hogy az életmű eddigi alakulása során, különös tekintettel az első és a negyedik filmre, miképpen érhető tetten ezeknek a narratíváknak a működése, és Jolie hogyan használja fel rendezői hangját arra, hogy elmesélje az általa felkarolt népek történeteit.

Mielőtt rátérnénk a filmek, az elkészítésük körülményei, a fogadtatásuk és az általuk létrehozott reprezentációs jelentésvilág elemzésére, tegyünk egy kitérőt a sztárelmélet és a posztkoloniális elmélet, illetve a kettő találkozási pontjának irányába. A sztár- vagy celebritáselmélet és a posztkoloniális teória legfontosabb közös sajátossága, hogy mindkettő nagy hangsúlyt fektet a hatalom és a diskurzus viszonyára.⁴ A Nyugat a posztkoloniális diskurzus fenntartásának segítségével erősíti meg hegemoniáját. Hasonlóképpen a sztárok is, az irántuk való érdeklődés és a róluk szóló párbeszéd folyamatos stimulációjával biztosítják a népszerűségüket, befolyásukat. E közös vonást figyelembe véve egy humanitárius missziókban részt vevő amerikai sztár bármilyen szociopolitikai ügyet érintő cselekedete vagy megszólalása értelmezhető

4 *Celebrity Colonialism: Fame, Power and Representation in Colonial and Postcolonial Cultures*, szerk. Robert CLARKE, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2009, 5.

a hatalom és a diskurzus viszonyának függvényében, és fontos reprezentációs kérdéseket vet fel.

Egyes kritikusok, mint Hilde Van den Bulck, rámutattak Jolie – és más szociopolitikai tevékenységekben részt vevő világsztárok – filantropikus és aktivista cselekedeteinek egy olyan vonzatára, amely a Nyugat és „a világ többi része” közötti viszonyról szól.⁵ Ezen elmélet szerint egy celebritás (például egy hollywoodi filmsztár), aki azzal a céllal jelenik meg valamely fejlődő országban, hogy ott a nyugati kapitalista és konzumerista társadalomban felhalmozott javait megossza a nélkülöző lakossággal, egy olyan diskurzust erősít meg, amely a Nyugat és a „Másik” vagy a „Többi” posztkoloniális hierarchiájára épül.⁶ Van den Bulck szerint a celebritások filantropikus és aktivista igyekezete „[...] hozzájárul a neoliberais modernizáció és a kulturális imperialista paradigmák elterjedéséhez a globális egyenlőtlenségre való tekintettel”, valamint „[...] hangsúlyozza a »Nyugat és a Többi« elképzelésének posztkoloniális meghosszabbítását, miközben figyelmen kívül hagyja a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó alternatív nézeteket, és a strukturális változtatásokon, az önellátáson és a két fél egyenlőként való értelmezésén alapuló fejlődést”.⁷

Van den Bulck abban látja a problémát, hogy a hírességek látszólag a változás előremozdítóinak tűnnek, valójában azonban tevékenységük éppen ennek ellenkezőjét, a status quo megerősítését eredményezi: a jelenlegi posztkoloniális paradigmán belül maradvá javasolnak megoldásokat az általuk vélt problémákra. Nyilatkozataikból és cselekedeteikből az az alapvető fontosságú felismerés marad ki, hogy sokszor éppen a Nyugat telhetetlensége, képzelt felsőbbrendűsége és imperializmusa miatt alakultak ki azok a viszonyok, amelyek az egykor kolonizált régiókat pathhelyzetben tartják. Így a celebritások a jótékony cselekedeteiket felhasználhatják arra, hogy megerősítsék a politikai és kulturális befolyásukat,⁸ miközben gyakran ellentmondásos és ironikus módon jóváhagyják, támogatják, sőt, dicsőítik és felmagasztalják a neokoloniális rezsimek törekvéseit.⁹

Fontos kiemelni, hogy a sztárjelenség sokkal többet foglal magába, mint maga a személy, akivel azonosítjuk. A celebritás egy olyan konst-

5 Lásd Hilde VAN DEN BULCK, *Celebrity Philanthropy and Activism: Mediated Interventions in the Global Public Sphere*, Routledge, London – New York, 2018. (e-könyv)

6 Uo.

7 Uo. (Az idézet a szerző saját fordítása.)

8 *Celebrity Colonialism*, 8.

9 Uo., 5–6.

rukció, amely diskurzus révén jön létre: a diskurzust pedig egy apparátus generálja, amelynek milliányi szereplője van, beleértve a sztár menedzsmentjét, a sajtó szereplőit, a rajongókat és a teljes közönséget.¹⁰ Az így létrejövő narratívák tehát nem azonosak az „igazsággal”, hanem különböző narratív elemek szelekciója és kombinációja során képződnek.¹¹

A celebritások „közbelépései” a harmadik világ életébe olyan mediatisztált kommunikációt, a médián keresztül továbbított narratívákat hoznak létre, amelyek ideologikus történetekké válnak a világban fennálló viszonyokról, arról, hogy mi az, ami rossz úton halad a világban, kiket és mit hibáztathatunk ezért, kik és mi fogja ezt megoldani, és hogyan kell ezt az egészet értékelnünk.¹² E diskurzus keretein belül a két fél bináris opozíciók mentén definiálódik: a Nyugat a hatalom, a gazdagság, a civilizáció és a kultúra egyedüli és kiváltságos birtokosaként értelmeződik, aki leereszkedik a szegény, civilizálatlan, hátrányos helyzetű, tehetetlen Másikhoz. A Másik megmentése a Nyugat morális kötelességévé, a „fehér ember terhévé” válik.¹³

Az így létrejövő narratívák különböző csatornákon keresztül jutnak el a közönséghez. Angelina Jolie nemcsak a UNHCR különmegbízottjaként, hanem színésznőként, rendezőként, sőt, még anyaként is állandó részese a fent leírt diskurzusnak.¹⁴ Rengeteg vizsgálati anyag áll rendelkezésünkre, amennyiben többet szeretnénk megtudni arról, hogy cselekedetei és kijelentései – illetve ezeknek mediatisztált változatai – milyen üzenetet hordoznak a Nyugat és a világ többi részének viszonyával kapcsolatban. Ezek a Jolie részvételével készült dokumentumfilmek¹⁵

10 VAN DEN BULCK, I. m.

11 Uo.

12 Uo.

13 Uo.

14 A fenti elmélet nem kívánja kétségbe vonni Jolie számtalan érdemét és jó cselekedeteinek fontosságát, csak egy alternatív perspektívát ajánl egy reprezentációs probléma vizsgálatához.

15 A két, csaknem tíz év különbséggel készült dokumentumfilm ugyanabba a hibába esik: Jolie és stábjja közlelőrl bemutatja, hogy milyen körülmények között élnek azok az emberek, akikről a történet szól, feltérképezik a problémát, majd arra a következtetésre jutnak, hogy csakis a Nyugat segíthet nekik kilábalni a bajukból. A Kenyában forgatott filmben a Jolie és utazótársa által képviselt „fehér ember” megérkezik, és szinte varázslásra megoldja a falu összes problémáját, megállítja az éhínséget és a betegségek terjedését. Arról nincs szó, hogy miért alakult ki eleve ez a válsághelyzet, és hogy az általuk javasolt megoldások vajon hosszú távú javulást hoznak-e. A Libanonban forgatott, szíriai menekültekről szóló rövidfilmben szintén nem esik szó a probléma okáról, ezúttal azonban Jolie megoldást sem kínál: csupán figyelemfelkeltés céljából mutatja meg az árva gyerekek nyomorúságát. Hagyja őket megszólalni, ugyanakkor passzív szereplőkként mutatja be őket, és a cselekvést ezúttal is a Nyugattól várja.

(Hilde Van den Bulck részletesen elemez¹⁶ két dokumentumfilmet, amelyekben Jolie éhező kenyai gyerekeket,¹⁷ illetve árván maradt szíriai menekülteket¹⁸ látogat meg), nyilatkozatok, interjúk, nagyjátékfilmek és nem utolsósorban a gyermekei örökbefogadásáról szóló hírek,¹⁹ valamint mindezeknek a médiavisszhangja. Ezek közül mi elsősorban a játékfilmekre, és azok közül is arra a két filmre vagyunk kíváncsiak, amelyek válságzónákban játszódnak.

Jolie 2011-ben indult el a színészrendezők különös pályáján, és rögtön egy olyan alkotással debütált, amely több kérdést is felvet a világ különböző részei között fennálló viszonyokról.²⁰ *A vér és méz földjén* témájául Jolie az 1990-es években zajló délszláv háborút választja: a történet Boszniában játszódik (ahol 2010-ben jószolgálati nagykövetségként kétszer is megfordult), boszniai színészekkel.²¹ A történelemleckének

16 VAN DEN BULCK, I. m.

17 *MTV Diary: Angelina Jolie and Dr. Jeffrey Sachs in Africa*, 2005, https://youtu.be/_kv0VdBkkno?list=LL97aaP9My18Lq-cy1zIaefQ.

18 *Angelina Jolie Meets Syria's Lost Children*, 2014, https://youtu.be/QLpj9u_QXjk.

19 Jolie összesen három gyermeket fogadott örökbe a világ különböző válságzónáiból: 2002-ben Maddoxot Kambodzsa-ból, 2005-ben Zaharát Etiópiából, majd 2007-ben Paxot Vietnamból. Az örökbefogadások megosztották a közvéleményt: nem mindenkinek tetszett, hogy Jolie kénye-kedve szerint „válogat” a harmadik világ nehéz sorsú árvái között, mintha csak egy cipőboltban vásárolna. Hasonlóképpen botrányt keltett az, amikor 2007-ben Jolie és akkori partnere, Brad Pitt befolyásukat kihasználva gyakorlatilag lezártatták egy afrikai ország, Namíbia határait, hogy Jolie a paparazzik ostromától védve szülhesse meg első közös gyermeküket, Shiloh-t. Egyes kritikusok ezt a radikális beavatkozást egy ország működésébe úgy értelmezték, mint a kolonizáció egy új formáját. Lásd Adam ELKUS, *Babies and Banks: Celebrity Colonialism in Africa*, ZNet 2006. november 4., <https://zcomm.org/znetarticle/babies-and-banks-celebrity-colonialism-in-africa-by-adam-elkus>.; és Brendan O'NEILL, *Brad, Angelina and the Rise of Celebrity Colonialism*, Spiked 2006. május 30., <http://www.spiked-online.com/newsite/article/327#.W16VSNgzZQI>.

20 Jolie többször is megpróbált érvényesen megszólalni a modern kori tragédiák sújtotta térségeikért és azok nevében. „Humanitárius filmjeinek” sorozata nem egy saját rendezéssel, hanem egy filmszereppel kezdődött. A *Határok nélkül* (2003) a Nyugat és a „Periféria” viszonyának bemutatását tekintve a legproblematikusabb film, amihez Jolie valaha a nevét adta – sőt, az elmúlt két évtizedben készült legérzékletlenebb amerikai produkciók listáján is helyet kaphatna. A film által felvonultatott háborús övezetek és harmadik világbeli forrópontok – Etiópia, Kambodzsa és Csecsenföld – kizárólag diszletként funkcionálnak egy naiv szerelmi történethez. Az alkotók olyannyira kevés tisztelettel fordultak a fel- és kihasznált régiók népeihez, hogy a *The New York Times* kritikusa a filmet egy „liberális videojátéknak” nevezte, amely éppen azokat a menekülteket alacsonyítja le, akiket reflektorfénybe kíván állítani. Lásd Elvis MITCHELL, *Treating a Troubled World with a Dose of Star Power*, *The New York Times* 2003. október 24., <https://www.nytimes.com/2003/10/24/movies/film-review-treating-a-troubled-world-with-a-dose-of-star-power.html>.

21 *A vér és méz földjén* két nyelven forgott: minden jelenetet felvettek a színészek anyanyelvén, szerb–horvátul, majd angolul is. A film tehát két nagyon különböző közönség számára készült: a témában érintett volt jugoszláv nemzetek és a kívülálló amerikai piac számára (ahol a film terjesztését erősen korlátozta volna, ha eredeti nyelven, felirattal gyártják).

szánt anyagból – a rendező jó szándéka ellenére – a hollywoodias forgatókönyv miatt egy olyan alkotás kerekedik ki, amely, ha nem is teljesen öncélú, mégis inkább felhasználja, mint reprezentálja a tárgyát.

A történet, ahogyan ezt a legtöbb amerikai produkció megkívánja, egyszerű. A muszlim festőnő, Ajla (Zana Marjanović) és a boszniai szerb rendőr, Danijel (Goran Kostić) békésen randizgatnak, amikor szinte a semmiből egyszer csak kitör a háború, és ellenséges oldalon találják magukat. Ajlát a szerb katonák éppen abba a táborba hurcolják, ahol Danijel a kapitány. A fiatal katonatisztnak oltalmába kell vennie a lányt ahhoz, hogy ne jusson a többi táborbéli nő sorsára, akiket a katonák újra és újra brutálisan megerőszakolnak. Furcsa, eltorzult szerelmi történet szövődik fogvatartó és rabja között: Danijel többször is megpróbálja megszöktetni Ajlát, aztán amikor sikerül szabadulnia, Danijel ismét elfogatja. A szerelmesek vívódása Ajla árulásával és Danijel visszafordíthatatlan bosszújával végződik.

A film legnagyobb hibája nem az, hogy egy egyszerű történetet dolgoz fel, hanem az, hogy figyelmen kívül hagyja a történet közegének rendkívüli bonyolultságát. A délszláv háború traumájának feldolgozásán az érintett térség közel három évtized eltelte után is folyamatosan dolgozik. A háborúban részt vevő felek közötti viszonyok korántsem tisztázottak, ahogyan a felelősségvállalás és az emlékezés más folyamatai sem mentek még végbe. Keveset mondunk tehát azzal, ha azt állítjuk, hogy a volt jugoszláv állam széthullása és az ezt követő súlyos veszteségekkel, népiirtással és tömeges nemi erőszakkal járó háború érzékeny téma. Mindezek ellenére Jolie filmje úgy mutatja be a konfliktust, mintha minden fekete-fehér lenne, mintha minden kérdés válaszra talált volna.

A film cselekménye szerint a háború minden előzmény nélkül, teljesen váratlan villámcsapásként sújt le a Boszniában békésen egymás mellett éledgélő népekre. Mintha meg lehetne jelölni egyetlen pontot, egyetlen eseményt, amely a háborút elindította: a szórakozóhelyen, ahol Ajla és Danijel éppen békésen táncolgat egymással, egyszer csak bomba robban. A film elején szó sincs arról, hogy milyen politikai folyamatok előzték meg az etnikai konfliktust, kik is a résztvevői, és milyen ideológia áll a háború hátterében. Egy felirat annyit tudat velünk, hogy a háború előtt békésen éltek együtt szerbek, horvátok és bosnyákok. A robbanás után rögtön azt látjuk, hogy Ajlát szerb katonák erőszakkal kizavarják a nővérel közös lakásából, és több másik nővel együtt egy táborba szállítják. Csak jóval később próbálja meg Jolie betömní a film

szövetén tátongó lyukakat néhány angol nyelvű híradással és Danijel apjának (aki a szerb hadsereg tábornoka) mélyen ideologizált monológjával. A kép valójában soha nem áll össze: aki nem ismeri a háború történetét, könnyen lehet, hogy teljesen elveszti a fonalat. Kik ezek az emberek, és miért gyűlölik ennyire egymást?

A „semmitől kitörő háború” megközelítés azért meglehetősen problematikus, mert a megfelelő kontextus híján úgy mutatja be a Balkánt, vagyis a vér és méz földjét, mint egy olyan térséget, ahol bármikor, bármilyen előzmény nélkül egyszer csak feltörhet a felszín alatt lappangó erőszak, és az ott élő emberek semmit sem tehetnek ellene. Ez a megmagyarázhatatlan sorsszerűség elkendőzi a politikai érdekeket és az ideológus manipulációt, amelyek a háború valós okai. A Balkán így egy civilizálatlan, barbár társadalom képét mutatja, ahol az emberek bármelyik pillanatban váratlanul egymásnak eshetnek, anélkül, hogy befolyásolni tudnák a saját sorsukat. Ez a térséget „balkanizáló” tekintet a Nyugathoz kapcsolódik: a Nyugat a Balkánhoz képest békésnek, civilizáltnak, kiszámíthatónak és biztonságosnak tűnik.²² A Nyugat felsőbbrendősége megszilárdul, a Balkán pedig egy távoli, káoszba fulladt cirkuszként, a Nyugat szórakoztatására szolgáló attrakcióként jelenik meg. A film így már a kontextust nélkülöző expozícióval felállít egy hierarchiát.

A film boszniai fogadtatása igazolja, hogy Jolie-nak nem sikerült megtalálnia azt a hangot, amit keresett. A szerbek azt kifogásolták, hogy *A vér és méz földjén* egyértelműen őket mutatja be agresszorként, a bosnyákokat pedig ártatlan és védtelen áldozatokként ábrázolja (Bosznia szerbek lakta térségében be sem mutatták a filmet²³). A szerb katonák valóban klisés és egysíkú karakterek: isznak, megerőszkolják a nőket, és védtelen bosnyákokra lövöldöznek. Ugyanakkor, ahogyan Karlo Basta is megjegyezte kritikájában, Jolie a bosnyákoknak is adott okot arra, hogy elégedetlenek legyenek az övéik ábrázolásával, ugyanis amellet, hogy a film az agresszió passzív, impotens elszenvetőiként mutatja be őket (a film legtöbb jelenetében bujkálnak, vagy ellenállás nélkül végzik ki őket a szerbek), semmiféle politikai állásponttal vagy hatóerővel nem rendelkeznek.²⁴ Nem léteznek mint politikai tényező,

22 A balkanizmus elméletéről lásd bővebben: Maria TODOROVA, *Imagining the Balkans*, Oxford UP, Oxford – New York, 2009.

23 Julian BORGER, *Angelina Jolie Receives Threats over In the Land of Blood and Honey*, The Guardian 2012. február 15., <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/15/angelina-jolie-threats-land-of-blood-and-honey>.

24 Karlo BASTA, *In the Land of Blood and Honey, or How Angelina Jolie Adopted Bosnia*, LSE Ideas 2012. március 20., <http://blogs.lse.ac.uk/ideas/2012/03/in-the-land-of-blood-and-honey-or-how-angelina-jolie-adopted-bosnia>.

és egyszer sem fejezik ki a független Bosznia melletti elhivatottságukat. A bosnyák politikusok szerepe és ideológiai álláspontja említésre sem kerül.

A film egyik központi témája a háború áldozataivá vált nők szenvedése. A nők védelmét Jolie munkája során mindig is a szívében viselte, és sokat kampányolt a nemi erőszak mint háborús fegyver ellen. A filmben azonban a nők háborús traumájának bemutatása sem sikerült úgy, ahogy a rendező feltehetően szeretne volna. Egyes boszniai nézők úgy gondolják, hogy Jolie hitelesen tudta ábrázolni a nők szenvedését, míg mások szerint soha nem is volt esély arra, hogy bármi érvényeset tudjon mondani a problémáról.²⁵ Egy, a háború női áldozatait képviselő szarajevói aktivista szervezet Bakira Hasečić vezetésével a kezdetektől fogva támadta a filmet. Még azt is elérték, hogy átmenetileg felfüggeszessék a forgatási engedélyt, így Jolie-nak Bosznia helyett Magyarországon kellett forgatnia. Esélyt sem adtak a rendezőnek, hogy bizonyítson: még a film bemutatása előtt levelet írtak az ENSZ Menekültügyi Bizottságának, hogy Jolie tudatlansága és érzéketlensége miatt azt sem érdemli meg, hogy nagykövet legyen, nemhogy azt, hogy a nevükben szólaljon meg a filmjén keresztül.²⁶

Bár Hasečić valószínűleg nem látta a filmet, a történet szinopszisát ismerte. Fő ellenérve az volt, hogy a háború idején elképzelhetetlen lett volna, hogy valamelyik erőszak táborban szerelmi történet alakuljon ki – ezért Jolie történetét méltatlannak és a háború túlélőinek szenvedését elmélyítő tettek tartotta.²⁷ Akár elképzelhető lett volna ilyesmi, akár nem, Hasečić helyesen tapintott rá a film egyik leggyengébb pontjára. Bármennyire egyértelmű is az, hogy a szerb Danijel és a bosnyák Ajla közötti kapcsolat a szerb–bosnyák konfliktus analógiájaként értelmeződik a filmben, a szerelmi szál nem elég finoman kidolgozott, hiányoznak belőle azok az apró árnyalatok, amelyek a háborús konfliktus bonyolultságának bemutatását szolgálnák. Kapcsolatuk ismétlődő jelenetekből áll: Ajla fél Danijeltől, Danijel megpróbálja birtokolni Ajlát, Ajla ráébreszti Danijelt, hogy amit csinál, az nem csupán politika, hanem gyilkosság, Danijel dühöng, Ajla ismét megijed tőle, és így

25 Valerie HOPKINS, 'Angelina Jolie touched our souls' – Bosnia's rape victims have their say, The Guardian 2011. december 15., <https://www.theguardian.com/film/filmblog/2011/dec/15/angelina-jolie-bosnia-rape-victims>.

26 Ben CHILD, *Angelina Jolie is unfit ambassador, Bosnian activists tell United Nations*, The Guardian 2010. november 30., <https://www.theguardian.com/film/2010/nov/30/angelina-jolie-bosnia-un-ambassador>.

27 HOPKINS, *I. m.*

tovább. Így a love story öncélúvá válik, nem ad egy pluszréteget a konfliktus ábrázolásához: valójában csak egy hollywoodi fogás marad, egy idegen séma, amit megpróbálnak ráhúzni erre a felfoghatatlan, bonyolult háborús történetre. Akárcsak a háború fegyverharcai, a két fiatal lefokozott szerelme is attrakcióvá válik. A Danijel és Ajla között zajló érzéki jelenetek többet tesznek a Nyugat fantáziájának és igényeinek kiszolgálásáért, mint a konfliktus hiteles reprezentációjáért. A film ezen a ponton tehát ismét megerősíti a Néző és a Nézett, a Nyugat és a Másik (ebben az esetben a Balkán) egyenlőtlenségen alapuló viszonyát.

Vajon miért vállalkozott Jolie arra, hogy megpróbáljon hitelesen bemutatni egy olyan konfliktust, amelyet még a régió saját filmrendezői is nehezen tudnak előítéletektől és politikai ideológiától mentesen ábrázolni?²⁸ Hasonló lehetett a célja a film megrendezésével, mint ami a humanitárius munkájával: hogy tanítson, hogy felhívja a világ figyelmét a kritikus helyzetben lévő régiók szenvedésére, a háború és a nélkülözés borzalmaira. A színész-rendező így fogalmazta meg egy interjújában: „Kiegyensúlyozottságra törekedtünk, de mivel sokunk nem a régióból származik, nagyon nehéz volt elérni ezt. Az ember megpróbál mindent a legjobban csinálni, de közben szinte biztos benne, hogy a lehetetlenre vállalkozott.”²⁹ A folytatásban beismeri: „Ezt a háborús konfliktust eleve nagyon nehéz megérteni. A mai napig az az érzésem, hogy még mindig nem értem tökéletesen.”³⁰ Jolie itt más szavakkal ugyan, de a „fehér ember terhéről” beszél: bár nem érzi magáénak és nem is igazán érti a konfliktus lényegét, mégis kötelességének érzi, hogy filmet készítsen róla.

Miután Ajla elárulja Danijelt és a bosnyákok felrobbantják a szerbek rejtkehelyéül szolgáló templomot, Danijel tehetetlen dühében agyonlövi szerelmét. A film végén a tetteivel megbékélni képtelen Danijel térdre esik az ENSZ békefenntartói előtt, és azt ismételteti: „Háborús bűnös vagyok”. Miért pont előttük kell meggyónnia bűneit? Hiszen nem a Nyugatnak kell megbocsátani neki és a szerbeknek. Ezzel a zá-

28 A volt Jugoszlávia helyén kialakult országokban a háborút követően nagy arányban készültek ideologikus filmek, és kevés olyan alkotás látott napvilágot, amely a békülést és nem a konfliktus elmélyülését szolgálja. Ilyen kivétel például Jasmla Zbanic *Grbavica* (2006) című filmje, amely nagyon pontosan és érzékenyen mutatja be a nők háború utáni szenvedését, vagy Slobodan Skerlić *Top je bio vreo* (2014) című, boszniai–szerb koprodukcióban készült műve, amely egy gyerek sorsán keresztül ábrázolja a háború borzalmait anélkül, hogy bármelyik oldal mellett letenné a voksát.

29 VINCZE Barbara, *Angelina Jolie: Annnyira igyekeztem, hogy majd belehaltam*, Origo 2012. február 29., <http://www.origo.hu/filmklub/blog/interju/exkluziv/20120229-angelina-jolie-interju-a-ver-es-mez-foldje-brad.html>.

30 *Uo.*

rással Jolie ismét a Nyugat kezébe adja az ítélezés jogát, és vele együtt a diskurzív hatalmat is.³¹

A rendező második filmje, a 2014-es *Rendíthetetlen* is háborús témával foglalkozik. A főhős ezúttal a legendás amerikai olimpikon, a hosszútávfutó Louis Zamperini, aki a második világháborúban harcoló katonaként a japánok fogságába esett. Jolie-t hatalmas megtiszteltetésként érte, hogy megrendezhette ezt a nagyszabású produkciót, a közönség azonban csalódott az imádott amerikai hős életét feldolgozó filmben, és az opus az Oscar-gálán sem hozta a várt eredményeket. Az eddig elkészült négy Jolie-film közül a kakukktojás minden szempontból a *Rendíthetetlen* követő, 2015-ben készült *A tengernél*, amely Antonioni hatvanas évekbeli elidegenedésciklusának hangulatát aktualizálni próbáló, „európaiaskodó” művészfilmként erőteljesen eltér a három nagyszabású háborús filmtől. Ez a különös kitérő, amelyben Jolie és akkori párja, Brad Pitt alakítanak egy súlyos válságban lévő házaspárt, egyedül áll Jolie eddigi életművében, és nem úgy tűnik, hogy valaha is folytatódna.

Jolie 2017-ben egy újabb szenvedélyprojekttel tért vissza a háború témájához, és ezúttal egy olyan rendkívüli alkotást készített, amellyel valóban méltó témájához. A *First They Killed My Father (Először az apámat ölték meg)* című, a Netflix gyártásában készült filmmel Jolie új fejezetet nyitott rendezői életművében. A film Kambodzsa történelmének legsötétebb időszakát, a Vörös Khmer hetvenes évekbeli diktatúráját mutatja be. A történet Loung Ung író nő memoárját dolgozza fel, aki kisgyermekként élte át a Pol Pot által vezetett kommunista rémuralmat: az 1975 és 1979 között tartó éhínség, kényszermunka és népiirtás csaknem kétmillió ember halálát okozta, ami Kambodzsa népességének a negyede.

A nézők azon a ponton csöppennek bele Loung és családja életébe, amikor a Vörös Khmer katonái megszállják és kiűrik Phnom Penh városát. A gyerekeknek és szüleiknek minden tulajdonukat hátrahagyva csatlakozniuk kell a tömeges exodushoz. Loung apjáról megtudjuk, hogy a megbukott kambodzsai kormánynak dolgozott: mindannyiuk élete múlhat azon, hogy titokban tudja-e tartani a múltját. A családot

31 A helyzet különös ironiája, hogy éppen egy, az ENSZ-hez szorosan kötődő rendező dolgozza fel Jugoszlávia darabokra hullásának témáját (az ENSZ és a NATO közönyösen és tehetetlenül nézte végig a kilencvenes években a háború alakulását, és túl későn lépett közbe, ami a huszadik századi nemzetközi diplomácia egyik legnagyobb hibájának bizonyult. A filmben történik néhány utalás az ENSZ passzív szerepére, de a kérdés ki-fejtetlenül marad.

a Vörös Khmerek egy mezőgazdasági munkatáborba terelik, ahol a gyerekeket és a felnőtteket is dolgoztatják, miközben folyamatos rettegésben tartják őket. A táborban elkezd áldozatokat szedni az éhínség és a nyugati orvosságok tiltása miatt kialakult járvány, amely Loung egyik testvérét is elragadja. Egy napon Loung apját magukkal viszik a katonák. Kivégzését Loung képzeletének szűrőjén keresztül látjuk. A kétségbeesett édesanya ezután úgy próbálja megmenteni a gyerekeket, hogy megparancsolja nekik, szökjenek el. Így kerül Loung egy Vörös Khmer kiképzőtáborba, ahol gyerekeket készítenek fel a vietnamiak elleni harcra. A kis gyerekkatona végül úgy menekül meg, hogy a harcok során a tábor szétszéled, és neki sikerül a taposóaknákat kerülgetve kijutnia az erdőből és megtalálnia a testvéreit.

Jolie elmondása szerint akkor szembesült először Kambodzsza történelmével, amikor 2001-ben a *Lara Croft: Tomb Raider* forgatása alatt járt az országban. Ekkor vásárolta meg egy utcai árustól Loung Ung könyvét, akivel később megismerkedett és azóta is baráti viszonyt ápol. Jolie erős szálakkal kötődik Kambodzsához: itt fogadta örökre első gyermekét, Maddoxot 2002-ben, majd létrehozott egy közösségfejlesztő alapítványt, egy vadrezervátumot és az első ázsiai Milleniumi Falut. 2004-ben kambodzsai állampolgár lett. Jolie közösen írta meg a forgatókönyvet Loung Unggal, és kambodzsai születésű fiát is bevonta mind a forgatásba, mind a történet előkészítésébe (a 16 éves Maddox executive producerként szerepel a film stábjában). A film forgatásában több mint 3500 kambodzsai vett részt, és Jolie segítségével volt egy elismert helyi dokumentumfilm-rendező, Rithy Panh is.

A *First They Killed My Father* egy gyönyörű, érzékeny és türelmes film. Jolie-nak ezúttal sikerült elcsípnie azt a kényes egyensúlyt, melyet *A vér és méz földjén* esetében nem talált el. A kontextus ugyan itt is egy kissé hiányos – a tájékozatlan néző soha nem érti meg például a Kambodzsza és Vietnam közötti konfliktus eredetét és lényegét – mégis sokkal kidolgozottabb, mint első rendezésében. Az egyik leglényegesebb kontextualizáló gesztus az, hogy Jolie nyomatékosan felhívja a figyelmet az Egyesült Államok szerepére a Vörös Khmerek hatalomra kerülésében. Már a film legelején bejátszott híradásokban kiemeli, hogy a felelősség nemcsak Pol Poté, hanem Richard Nixoné és Henry Kissingeré is, hiszen a Vörös Khmer támogatottsága részben azért erősödött meg Kambodzsában, mert az amerikaiak bombázni kezdték a neutrális országot. Azzal, hogy felelősségre vonja a Nyugatot, viszont a megoldást nem Amerikától vagy az ENSZ-től várja (a filmben csak

és kizárólag kambodzsaiak jelennek meg, a Nyugatot egyetlen szereplő sem képviseli – sehol *A vér és méz földjén* ítélkező békefenntartói), visszaadja Kambodzsának a cselekvés, az ellenállás és a tekintet birtoklásának lehetőségét.

A film a tekintet tisztaságát, pártatlanságát, ítélkezés nélküli megfigyelőerejét a gyerekszereplő segítségével tudja biztosítani. Az ötéves Loungot játszó Sareum Srey Moch szívfacsaró játéka nemcsak a nézői azonosulást segíti elő, hanem egy olyan perspektívát ad, amelyből a néző elfogultságtól és ideológiától mentesen próbálhatja értelmezni a gyermek körül kibontakozó szörnyű eseményeket. „Nem azt akartam látni, ahogyan egy gyermek keresztülmegy a háborún. Tudni akartam, hogy hogyan érzi magát, hogy mit lát és mire fókuszál,”³² – magyarázza Jolie a film traileréhez csatolt interjúbán. A gyermeki perspektíva kiragadja a filmet a diskurzusból, és tiszta lappal indít: a nézőnek a gyermekkel együtt mindent az alapoktól kell felépítenie és értelmeznie. Ezenfelül Jolie kényesen ügyel arra, hogy a gyermek szenvedése és a háború véres borzalmi ne váljanak attrakcióvá: éppen csak annyit mutat meg, amennyi szükséges a történet mély megértéséhez.

A film készítésének folyamata sajnos nem volt túlkapasoktól és polémiától mentes. A *Vanity Fair* címlapsztorijának³³ megjelenését követően sokan támadták Jolie-t bizonyos módszerekért, amelyeket munka közben alkalmazott. A szóban forgó interjúbán arról beszélt, hogy a szereplőválogatás során a főszereplő kislány, Loung alakítására esélyes gyerekeknek egy olyan feladatot kellett megoldaniuk, amely talán túl valóságosnak tűnhetett és érzelmileg megterhelően hathatott a nehéz sorsú apróságokra (egy lopást kellett eljátszaniuk, valós motivációit képzelve a tett mögé). Ugyanebben a beszélgetésben Jolie arra is kitért, hogy néhány civil járókelő – mit sem sejtve arról, hogy egy filmforgatásba csöppent – pánikba esett, amikor meglátta a jellegzetes Vörös Khmer egyenruhában közelgő katonákat. Amellett, hogy a cél szentesíti-e az eszközt, és a rendezőnek – aki ráadásul egy „kívülálló” – joga van-e egy film kedvéért újratraumatizálni egy sokat szenvedett társadalom tagjait, az a kérdés is felmerült, Jolie tisztában van-e azzal, hogy kikkel szövetkezett a film kedvéért. Többen felháborodtak azon a döntésén, hogy Jolie a kambodzsai hadsereg, egy erőszakos és

32 *First They Killed My Father Official Trailer*, https://www.youtube.com/watch?v=uS3Vp_quGCw.

33 Evgenia PERETZ, *Angelina Jolie Solo*, *Vanity Fair* 2017. július 26., <https://www.vanityfair.com/hollywood/2017/07/angelina-jolie-cover-story>.

az emberi jogokra fittyet hányó szervezet katonáival játszatta el a Vörös Khmerek szerepét.³⁴ Brad Adams, a Human Rights Watch ázsiai divíziójának igazgatója szerint a kambodzsai kormánnyal való bármiféle együttműködés morális rizikóval jár, hiszen a diktatúra vezetői közül többen éppen a Vörös Khmer korábbi tagjai közül kerültek ki.³⁵

Bármennyire is megosztóak ezek a körülmények, az mégis a film elkészítése mellett szól, hogy a kambodzsai közönség örömmel és elismeréssel fogadta, és amennyire csak lehet, sajátjának érzi. „Nagyon fontos nekem, hogy ez a film létezik. Azt mutatja, hogy mindennek ellenére, e totalitáriánus rezsim próbálkozása ellenére, hogy elpusztítsa az identitásunkat, a kultúránkat, a gondolatainkat, az érzéseinket, a mai kambodzsaiak képesek alkotni”³⁶ – mondja Rithy Panh kambodzsai filmrendező.

Angelina Jolie-t saját nyilatkozatai alapján az országgal való személyes kapcsolata sarkallta arra, hogy elkészítse a Vörös Khmer rémuralmáról szóló filmet. Céljai között volt, hogy egyrészt felhívja a világ figyelmét Kambodzsra történelmének e sötét fejezetére, másrészt a kambodzsaiak számára egy saját alkotást és egy emlékezési lehetőséget kínáljon, harmadrészt megmutassa örökbe fogadott fiának, hogy kicsoda, honnan származik és min mentek keresztül a felmenői.³⁷ A *The Hollywood Reporter*nek Jolie arról számol be, hogy a filmet elsősorban a kambodzsaiaknak készítette, hogy megismerjék a saját történelmüket – a lakosság hetven százaléka harminc év alatti, és a fiatalokat ez a film fogja szembesíteni a népük múltjával.³⁸ Azt is hozzáteszi, hogy a forgatás alatt mindennap feltette magának a kérdést, hogy vajon tényleg az ő feladata-e ennek a filmnek az elkészítése, és tényleg alkalmas-e rá.³⁹ Ha nem is értünk egyet azzal, hogy Jolie saját magát nevezte ki a kambodzsaiak szószólójaként, azt el kell ismernünk, hogy ezúttal igenis hagyta megszólalni azokat, akiknek hangot adott, és sztárhatalmát nem arra használta, hogy egy diszkurzív játszmában vegyen részt,

34 Anna SILMAN, *Angelina Jolie Reportedly Collaborated with the Abusive, Rights-Violating Cambodian Army for Her Latest Film*, *The Cut* 2017. július 17., <https://www.thecut.com/2017/07/angelina-jolie-collaborated-with-abusive-cambodian-army.html>.

35 *Uo.*

36 *First They Killed My Father Official Trailer*, https://www.youtube.com/watch?v=uS3Vp_quGCw.

37 Lásd *First They Killed My Father Official Trailer* <https://youtu.be/vHG-CMiQuSI?list=LL97aaP9My18Lq-ey1zIaefQ>.

38 *Angelina Jolie on 'First They Killed My Father's' Existential Production: Close Up With THR*, <https://www.youtube.com/watch?v=jG3ddllEWWc>.

39 *Uo.*

hanem arra, hogy segítsen megvalósítani egy nép alkotását saját magáról, saját magának.

A *First They Killed My Father* bizonyíték, hogy Jolie rendezőként megérett arra, hogy érzékenyen mesélje egy általa tisztelt és szeretett nép történetét. Az első, sikertelen próbálkozás után a színész-rendező rendkívüli beleérző képességről tett tanúbizonyságot, és egy őszinte és összetett, a hollywoodi filmkészítésre egyáltalán nem jellemző filmet rendezett. Esélyt kapott arra, hogy ha csak egy film erejéig is, de kilépjen a posztkoloniális világot életben tartó celebritás szerepéből, és egy olyan világrendet képviseljen, ahol nem kizárólag a Nyugatnak lehet szava és tekintete – és már ezzel az egy filmmel is egyedülálló tettet vitt véghez.